Башборт теле д1рест1ре

6 –сы класс

(У6ыу рус теленд1 алып барыл7ан м1кт1пт1р 2с2н)

33-с2 дәрес

- Тема: Матур 6ыш дауам итә.
- Хәбәр hөйкәлеше ҡылымдарының үткән заманының барлыҡ формаһын ҡабатлау.

(телгәнде ҡабатлау

“Аҙашҡан һүҙҙәр”.

- Буталған һүҙҙәрҙән һөйләм төҙөгөҙ!

- Таң күтәрелде буран алдынан
- Өйҙәрҙе лә күрше хатта түгел ине күрерлек
- Ҡар артыҡ яуған метрҙан ярты

Дөрөҫ яуаптар:

- -Таң алдынан буран күтәрелде.
- -Хатта күрше өйҙәрҙе лә күрерлек түгел ине.

-Ярты метрҙан артыҡ ҡар яуған.

Тест:

- -Башҡорт телендә ҡылым ниндәй һорауҙарға яуап була?
- А. Нимә?
- Б. Ниндәй?
- В. Ни эшләй?
- - Башҡорт телендәге һөйләмдәрҙә ҡылымдарҙың урыны.
- А. Уртала
- Б. Аҙакта
- В. Башта
- - Ҡылымдың ҡайһы заманына ***Ни эшләне****?* һорауы бирелә?
- А. Киләсәк
- Б. Хәҙерге
- В. Үткән
- -:ылымдар предметты5 ним13ен белдер1
- А. билд13ен
- Б. атама3ын
- В. Эш-х1р1к1тен

Дөрөҫ яуаптар:

- 1. В
- 2. Б
- 3. В
- 4. В

-Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының үткән заманының барлыҡ формаһы темаһын нығытыу өсөн күнегеүҙәр эшл1йек.

- А. **Яңы һүҙҙәр:**
- Һөйлә -ргә - рассказывать
- Саҡыр -ырға - приглашать, позвать
- Кил -ергә - прийти, приехать
- Күр -ергә - увидеть
- Йоҡла -рға – спать
- Ал -ырға - взять
- Кит -ергә - уйти
- Ҡайт -ырға – вернуться, идти ,ехать домой
- -Я5ы 39881р8е мине5 арттан 6абатла7ы8.
- һүҙҙәрҙе дәфтәргә яҙы7ы8.

Бойороҡ һөйкәлешендәге ҡылымдарҙы үткән заманда ҡуйығыҙ һәм рус теленә тәржемә итегеҙ:

- **Ул ни эшләне?**
- Һөйлә - саҡыр -
- Кил - күр -
- Йоҡла - ал -
- кит - ҡайт -.

:а7и81г1 6арап 9ҙеге88е тикшерәге8:

Бойороҡ 3өйкәле-ше	→	үткән заман 6ылым ялғауы	→	зат ял-ғауҙары

После основ на	Окончания прош. времени
1.**А,ә,ы,е,о,ө**	**-ны,-не, -но, -нө**
2.**З,ж,л,м,н,ң**	**-ды,-де, -до, -дө**
3.**Ҙ,р,у,ү,и,й**	**-ҙы,-ҙе, -ҙо, -ҙө**
4. **к, ҡ, с, ҫ, т,** ш,ф, **х,һ,ц,ч, щ, п, б,в, г,д**	**-ты,-те, -то, -тө**

Бирелг1н схема7а 6арап 6а7и81 сы7ары7ы8

Твердые гласные

А,У,Ы → Ы,А

О → О,А

Мягкие гласные

!,(,И,Э/Е → Е,!

2 → 2,!

И4е5д1 6алдыр

Если в корне слова /в последнем слоге/ твердая гласная буква, то в окончаниях используются твердые гласные.

атай –атай-8ар-7а, бо8-8о-6

Если в корне слова /в последнем слоге/ мягкая гласная , то в окончаниях используются мягкие гласные.

1с1й – 1с1й-81р-г1, к2л-д2-л1р

Исключение

В словах, которые перешли через русский язык в основном используются твердые гласные

/окончания с твердыми гласными А или Ы/

торт-тар, пальто-м-ды

(т1лг1н к9неге9г1 дөрөç яуаптар:

-
- һөйләне, саҡырҙы,
- килде, кұрҙе,
- йоҡланы, алды,
- китте, ҡайтты.

- **Я5ы 39881р8е 6улланып “Ҡыш”, “Ҡышҡы каникулда” темаларына һөйләмдәр төҙөгөҙ.**
- **Н и э ш л ә н е м?**
- **Мәҫәлән:** Ҡышҡы каникулда мин ауылға *ҡайттым.*

- **Кил13е 6а7и81г1 6арап эшеге88е тикшереге8:**

№	Лица ед. и мн.	Окончания лиц в прошедшем времени	примеры
1	Мин - я	-м	Кил-де-м. Я пришел, пришла; приехал, приехала
2	Зин - ты	-5	Кил-де-ң. Ты пришел,пришла; приехал,приехала
3	Ул –он, она	-	Кил-де-. Он пришел, она пришла; приехал,приехала
1	Бе8 - мы	- ҡ , - к	Кил-де-к. Мы пришли; приехали
2	Зе8 -вы	-ғыҙ, -геҙ, -ғоҙ, -гөҙ	Кил-де-геҙ. Вы пришли; приехали
3	Улар - они	-лар, -лəр	Кил-де-лəр. Они пришли; приехали

Прочитайте текст и переведите.

По Н.Сладкову

-Здравствуй, тетерев. Со вчерашнего дня не виделись. Где летал? Где спал?

-Летал я «над», спал «под».

- Что за ребус такой :то «над», то«под».

-Это не ребус,а …

Ребята, как вы думаете что это за загадка?

Я6ынса яуап

- Это не ребус, а снег. Летал над снегом, ночевал под снегом.
- Ишь, какая у тебя жизнь развеселая. А я , горемыка, всё «в» да «в». Летаю в лесу, прыгаю в ёлках, ночую в дупле. Скучно.

Кил13е д1рест1 бе8 3е88е5 мен1н 6оштар тура3ында 32йл1ш1с1кбе8.

- рису

Өйгә эш:

- -Башҡортостанда йәшәгән ҡоштарҙың атамаһын 6улланып ребустар эшләп килеге8.

Йомғаҡлау:

- **-**Һорауҙар бармы?
- -Аңлашылмай ҡалған эштәр булдымы?
- -Кем бөгөнгө дәресте икенсе кешегә аңлата алам тип уйлай?
- -Кем үҙенә ниндәй баһа ҡуйҙы? Ни өсөн?

34- се дәрес

- **Тема:**
- **Башҡортостан ҡоштары.**
- **Ҡылымдың хәбәр һөйкәлеше.**

  Үткән заман ҡылымдарының барлыҡ формаһы.

Өйгә эште тикшереү:

- -Башҡортостанда йәшәүсе ҡоштарҙың исемдәрен 6улланып ребустар эшләп килергә ине.

Эштәрҙе тикшерәйек.

- -Дәрес барышында беҙ ул атамалар өҫтөндә эшләйәсәкбеҙ.

Переведите на башкирский язык, найдите глаголы.

В одном детском саду воспитательница спросила ребят, каких птиц они знают. Ребята заторопились:

-Ворона!

-Воробей!

-Дятел!..

Ёще пару птиц назвали и замолчали.

Если бы этот разговор случайно услышали птицы они бы обиделись. Названий птиц , которые живут на земле, не один десяток, не два, а тысячи.

Д2р24 яуаптар

- Спросила - 3ора7ан
- Знают - бел1л1р
- Заторопились - 6абалан7андар
- Назвали - ата7андар
- Замолчали - шымып 6ал7андар
- Услышали - ишетк1нд1р
- Обиделись -9пк1л1г1нд1р
- Живут -й1ш1й81р

Грамматика буйынса үтелгәнде ҡабатлау:

- **Төп килеш, эйәлек килеш, төбәү килеш, төшөм килеш, урын-ваҡыт килеш, сығанаҡ килеш ниндәй һорауҙарға яуап булалар?**

Дөрөҫ яуаптар:

Т.к.		Кем?	Кто?
		Нимә?	Что?
Э й.к.	эйәге	Кемдең?	Кого?
		Нимәнең?	Чего? (чей?)
Төб.к.	төбәлдем	Кемгә?	Кому?
		Нимәгә?	Чему?
		Ҡайҙа?	Куда?
Төш. к	төшөмдә	Кемде?	Кого?
	күрҙем	Нимәне?	Что?
Ур.-в.к.	уйҙарым	Кемдә?	У кого?
		Нимәлә?	В чём?
		Ҡайҙа?	Где?
Сығ.к.	сыҡтым	Кемдән?	От кого?
		Нимәнән?	От (из)чего?
		Ҡайҙан?	Откуда?

- Ҡош, Башҡортостан һүҙҙәрен килеш менән үҙгәртегеҙ.

Дөрөҫ яуаптар:

- Т.к. ҡош, Башҡортостан
- Эй.к. Ҡоштоң, Башҡортостандың
- Төб.к. Ҡошҡа, Башҡортостанға
- Төш. к. Ҡошто, Башҡортостанды
- Ур.в. к. Ҡошта, Башҡортостанда,
- Сығ.к. Ҡоштан, Башҡортостандан.

-Ни өсөн һеҙ был ялғауҙарҙы ҡулландығыҙ?

-Таблицаны 6улланып, 6а7и81не 32йл1п биреге8:

№	Килеш, пажеж	После основ на гласные А,Ә,Ы,Е,О,Ө	После основ на З,Ж,Л,М,Н,Ң	После основ на Ҙ,Р,У,Ү,И,Й,	После основ на Б,В,Г,Д,К,Ҡ,С Ç,Т,Х,Һ,Ц,Ч,Ш,Щ, Ф
	Оконч.мн.ч.	лар,-ләр-	дар,-дәр-	ҙар,-ҙәр-	ҙар,-ҙәр-
1.	Төп к.				
2.	Эй.к.	-ның,-нең,-ноң, -нөң	-дың, -дең доң,- дөң,	-ҙың,-ҙең, -ҙоң,-ҙөң	-тың,-тең, -тоң,-төң
3	Төб.к.	-ға,-гә	-ға,-гә	-ға,-гә	-ҡа,-кә
4.	Төш.к.	-ны,-не,-но,-нө	-ды,-де,-до,-дө	-ҙы,-ҙе,-ҙо, -ҙө	-ты,-те,-то,-тө
5.	Ур.-в.к.	-ла,-лә	-да,-дә	-ҙа,-ҙә	-та,-тә
6.	Сығ.к.	-нан,-нән	-дан,-дән	-ҙан,-ҙән	-тан,-тән

- -Н2кт1л1р урынына исем 31м алмаштар8ы5 килеш ял7ау8арын 6уйып тексты к9сереп я8ы7ы8.
- Ҡыш айҙары беҙҙең яҡтар... ҡалған ҡоштар өсөн ауыр ваҡыт. Башҡотостан... 70-ләп төр ҡош ҡышлай. Улар... күбеhе hыуыҡ... түгел, ә аслыҡтан үлә. Ҡоштар беҙ... ярҙамға мохтаж. Шуға күрә улар ... ябай ғына тағараҡтар яhарға кәрәк. Бының өсөн магазин...алған hөт ҡаптарын да , бәләкәй банкалар... ла файҙаланырға мөмкин. Иң мөhиме - унда ем hалырға онотмағыҙ.

Яуаптар яҡтарҙа,Башҡортостанда, уларҙың,Зыуыҡтан,беҙҙең, уларға,магазиндан, банкаларҙы.

-<u>Яңы hүҙҙәр8е мине5 арттан 6абатла7ы8</u>.

Ҡышлаусы ҡоштар	**зимующие птицы,**
Ҡалған ҡоштар	**оставшиеся (зимовать) птицы,**
Ярҙамға мохтаж	**нуждающиеся в помощи**
Тағараҡ	**кормушка**
Ем	**зерно**
Көт -өргә	**ждать**
Бөт-өргә	**закончить**
Өшө-ргә	**мерзнуть**
Ос-орға	**летать, мчаться**

-Һүҙлек дәфтәренә бирелгән 398 31м hүҙб1йл1нешт1р8е я8ы7ы8.

-Тулы 32йл1м мен1н яуап биреге8
/дайте полный ответ на вопросы/:

- -Һеҙ нинд1й ҡышлаусы ҡоштарҙы беләһегеҙ?
- -Ҡыш ҡоштарға ни өсөн ауыр?
- -Уларға нисек ярҙам итеп була?
- - Ә һеҙ ҡоштарҙы ашатаһығыҙмы?
- - Һеҙҙең ребустар араһында ҡышлаусы ҡоштар бармы? Уларҙың исемдәрен 1йтеге8.

Йомаҡтарҙы сисегеҙ

1. Аяғы аҡтай, 6араһы ҡоромдай,
   Мороно боҙҙай, күҙе тоҙҙай, йөрөй елдәй.
2. Гөлдөр –гөлдөр, гөлдөрсөк,
   Гөлкәй ҡыҙыл ситекле.
3. Көнөн йоҡланым, төндә иланым.
4. Осоп киләм, осоп киләм,
   Күҙгә эләккәнде тотоп киләм.
5. Ағас башы туҡылдыҡ,
   Туҡый-туҡый, туҡ булдыҡ.
6. Яҙын уйнай, йүгерә,
   Ғолдор ҙа ғолдор килә,
   Ҡышын да ул беҙҙә ҡала,
   Ҡар аҫтына ла инә.

Д2р24 яуаптар

- 1. **һайыҫҡан**
- 2. **күгәрсен**
- 3. **2кө**
- **4. бөркөт**
- **5. тумыртҡа**
- **6. ҡор**

- **Яңы тема.**

-Шиғырҙы тасуири уҡығыҙ:

Ҡышҡы урман

Ҡанатлы дуҫтар
Һағынып көткән.
Тағараҡтарҙа
Емдәре бөткән.
Ҡоштарыбыҙға
Өҫтәп ем һалдыҡ.
Улар шатланып,
Һырып уҡ алды.
Күңелле икән
Ҡышҡы урманда.
Дуҫтар ҡыуанып
Көтөп торғанда.

-Тәржемә итегеҙ.
-Беренсе ике дүрт юллыҡтан ҡылымдарҙы табып я8ы7ы8.

Дөрөҫ яуаптар:

- Көткән,
- Бөткән,
- Һалдыҡ,
- Һырып алды.

- Табылған дүрт һүҙҙең тамырын табығыҙ, уларға ниндәй ялғауҙар ҡушылған, сағыштырығыҙ.

Дөрөҫ яуаптар:

- Көт, бөт,һал, һырып ал.
- -кән, -кән,
- -ды-ҡ (үткән заман, күплектә , 1-се зат)
- -ды   (үткән заман , берлектә, 3-сө зат)

- -кән_ялғауы бирелгән ялғауҙарға ниндәй мәғәнә бирҙе?
- Балалар яуабы.
- Тимәк, башҡорт телендә ҡылымдар ике формала ҡулланыла икән.

Уйын

- **Осто-осто.** Уйындың шарты
- Уҡытыусы һөйләм әйтә,ә балалар мәғәнә яғынан тура килһә , бергәләп ҡабатлайҙар һәм ҡулдарын ҡанат кеүек йәйеп ҡағалар.
- Тура килмәһә,өндәшмәйҙәр. Яңылыш ҡулын күтәргән, ҡабатлаған уҡыусы уйындан сығарыла. Иң һуңғы бер-нисә уҡыусы -еңеүсе була .
- - Осто-осто , күгәрсендәр осто!
- - Осто-осто, китаптар осто!
- - Осто-осто , ҡарғалар осто!
- - Осто-осто, туптар осто!
- - Осто-осто , сыйырсыҡтар осто!
- - Осто-осто, ҡәләмдәр осто!
- - Осто-осто, ҡарлуғастар осто!
- - Осто-осто, һандуғастар осто!
- - Осто-осто, дәфтәрҙәр осто!
- -Осто-осто, емдәр осто!
- -Осто-осто, аҡҡоштар осто!
- -Осто-осто, тағараҡ осто!
- -Осто-осто, ҡоштар осто!

Бел13еге8ме?

- Нинд1й 6ош и5 б1л1к1й?
- Уны5 8урлы7ы к9пме?
- Ул 6ай8а й1ш1й?
- :оштар8ы 2йр1не9се ф1н нисек атала?
- :арабаш тур7ай8ы5 ярат6ан а8ы7ын бел13е5ме?

Д2р24 яуаптар

- Донъяла7ы и5 б1л1к1й 6ош – колибри.
- Ул к9б1л1к 8урлы6 6ына.
- Ул йылы я6та й1ш1й.
- :оштар8ы 2йр1не9се ф1н- орнитология.
- :арабаш тур7ай сало ярата, 1г1р ул булма3а к2нба7ышты ла яратып ашай.

И ғ т и б а р ! (Внимание!)

№	После основ на	ялғауҙар
№1	А,Ә,Ы,Е,О,Ө	- ған,- гән
№2	З,Ж,Л,М,Н,Ң, Ҙ,	- ған,- гән
№3	Ҙ,Р ,У,Ү,Й,И,	- ған,- гән
№4	Т,Ф,Х,Һ,Ц,Ч,Ш,Щ, Б,В,Г,Д,К,Ҡ, П,С,Ҫ	- ҡан,- кән

-Үткән дәрестә бирелгән яңы һүҙҙәрҙе үткән замандың ике формаһында ла,берлект1, 3-с2 затта 6уйы7ы8 :

- Һөйлә
- Саҡыр
- Кил
- Күр
- Йоҡла
- Ал
- Кит
- Ҡайт

Дөрөҫ яуаптар:

- 32йл1не, 32йл1г1н
- са6ыр7ан, са6ыр8ы
- килг1н, килде
- к9рг1н, к9р8е,
- йо6ла7ан, йо6ланы,
- ал7ан, алды,
- китк1н, китте,
- 6айт6ан, 6айтты

Беренсе һәм икенсе форма үткән заман ҡылымдарының айырмаһы:

Основа	1-ая форма гл. прош. вр.	2-ая форма гл. прош.вр.
	Я свидетель, что... НИ ЭШЛӘНЕ?	Я услышал, что когда-то ... НИ ЭШЛӘГӘН?
Һөйлә	Зөйлә-не	Зөйлә-гән
Кил	кил-де	кил-гән
Күр	күр-ҙе	күр-гән
Йоҡла	Йоҡла-ны	Йоҡла-ған
Кит	Кит-те	Кит-кән
Көт	Көт-тө	Көт-кән

Тексты у6ы7ы8,т1ржем1 итеге8.

:оштар китер алдынан.

К28 я6ынлаш6ас,6оштар туптар7а йыйыла. Улар ашар7а э8л1п, урмандар8а, ба4ыу8ар8а й2р2й.

Тупта ни тиклем 6ош к9п бул3а, шул тиклем я6шы. Й28 пар к98 дошманды к981т1, й28 су6ыш дошман7а 6аршы тора. Бер-бере3ен1 х1б1р итеп 2лг2р1. !г1р тупты5 бер 6ошо б1л1г1 осра3а, баш6а 6оштар тауыш к9т1р1л1р.

Тупты5 98 законы бар. №1р бер 6ош б2т1 туп 2с2н, б2т1 туп бер 6ош 2с2н яуап бир1.

№орау8ар7а яуап бирege8

- :оштар йылы я66а китер алдынан ни 2с2н туп6а йыйылалар? (8 фекере5де 1йт.
- Тупты5 законы нинд1й? Ошо7а о6шаш нинд1й м161лде кешел1р нисек 1йтеп й2р2т1л1р?

Т2ш2п 6ал7ан х1рефт1р8е 6уйып я8ы7ы8. А5латы7ы8. Яр8ам .

/Салауат К1рим./

:…ш килг1с, 6ошт…р т18р1 сирт1 башлан…лар.

-!й81, 6уна6т…р8ы 3ыйлайы6,-тинем мин улыма.

Та6танан та7ара6 эшл1н…к, а7ас6а элд…к. Та7ара66… ем 3алд…6. :оштар шунда у6 йыйылд… . Улар8ы5 матур йыры башланд… .

Бер к2н 6ы8ы6 х1лде к9р8…к. :ошто5 бере3е м181к к9ренд… .

- Атай, 6ара 1ле, бер 6ош бейеп й2р2й,- тине улым.

:ара3ам, 6ошсо6то5 ике т1п1йе берг1 сырмал7…н. Шул м1л тур7ай8ар сыр6-сыр6 кил1 башлан…лар. Б1л1г1 тары7ан 6ошто5 ая7ында7ы б1й8е су6ый8ар… Шулай итеп яр8ам итерг1 уйлай8армы ик1н?

Мин тыш6а сы6т…м.

- Атай,кил 1ле, бер 6ы8ы6 к9р31т1м, - тип улым са6ыр8… .

- Ним1 булд…?

- Тур7ай8ар т1ки яр8ам итт..л1р бит теге ипт1шен1! Улар зир1к ик1н.

Та7ара6та7ы 6оштар7а 6арап ултыр7ан улымды5 шатлы7ы мине5 д1 шатлы7ым ине.

101 стр

- Туган тел 2 класс   рис

Прочитайте выразительно стих.

Таш атма 6ош6а.

С2л1йм1н Муллабаев.

Алма7ас6а 6ун7ан 6ошсо6
:аратты Ташбулатты.
Рогатканы бик ти8 6ороп,
У7а т281п таш атты.

Бота6 3елкенде, таш тейеп,
Са6 тейм1не 6ошона.
! алма таш булып т2шт2
Ташбулатты5 башына.

73 стр рис. Синыфтан тыш укыу 2 класс

Выполните задания

- (тк1н заман 6ылымдарын табы7ы8.
- !г1р 3е8 Ташбулат исемле был малай8ы белг1н бул3а7ы8, ни эшл1р инеге8?
- Ташбулат исемле был малай8ы5 6ылы7ына нинд1й м161л тура кил1?

К9неге98е эшл1ге8.
Н2кт1л1р урынына тейешле 39881р8е 6уйы7ы8.

Тимер8е5 олата3ы-… . Улар берг1 ба6сала эшл1г1н са6тарында, … Тимерг1 6оштар … 6ы8ы6 х1б1р81р … . Олата3ы … бик ярата. Улар8ы кешене5 6анатлы яр8амсылары … . С2нки улар ба6сала7ы зарарлы б2ж1кт1р8е … .

Белешм1 2с2н 39881р: олата3ы, ба6сасы, 6оштар8ы, 32йл1не,тип й2р2т1, тура3ында, ашай8ар.

Д2р24 яуаптар

Тимер8е5 олата3ы – ба6сасы. Улар берг1 ба6сала эшл1г1н са6тарында, олата3ы Тимерг1 6оштар тура3ында 6ы8ы6 х1б1р81р 32йл1не. Олата3ы 6оштар8ы бик ярата. Улар8ы кешене5 6анатлы яр8амсылары тип й2р2т1. С2нки улар ба6сала7ы зарарлы б2ж1кт1р8е ашай8ар.

Былар 6ы8ы6лы:

У6ы7ы8, т1ржем1 итеге8, а5лашылма7ан 39881р8е д1фт1реге8г1 я8ы7ы8

Бер пар сыйырсы6, балаларын осороп еб1рг1нсе, 3иге8 ме5л1п зарарлы 6ортто 6ыра.

Б1л1к1й 6арабаш тур7ай балаларын т19леген1 д9рт й28 тап6ыр ашата.   :арабаш тур7ай бер й1й81 ике тап6ыр бала сы7ара, йылы я66а ла китм1й.

Бер пар 6арабаш тур7ай бер й1й81 6ыр6 т2п алма7асты 3а6лап алып 6ала.

/З.Биишеванан/

Өйгә эш:

-Прочитайте текст, переведите.

-Найдите глаголы, определите их время, объясните образование

- Ҡыш
- Ап-аҡ ҡарҙары , бурандары менән ҡыш та килеп етте. Уның һалҡын һулышын ҡош –ҡорттар , йәнлектәр бик тиҙ һиҙеп алды. Хәҙер урмандарҙа уларҙың тауыштары һирәк ишетелә- күбеһе яҙға тиклем йоҡоға талған.

Йомғаҡлау:

- -Дәрестә кем нимә белде?
- - Яңы тема буйынса аңлашылмаған һорауҙар бармы?
- -Өйгә эш аңлашылдымы?